

ЛИСТ ДО РЕДАКЦІЇ

Події, які розгорнулися останнім часом навколо Старосілля, примушують мене публічно висловити своє ставлення до того, що діється.

Дослідження палеоліту в Криму відомі мені не з чужих слів. 1977 р., ще школярем, я вперше потрапив до складу Кримської палеолітичної експедиції Інституту археології АН УРСР. Потім склалося так, що з початку 80-х років я продовжив та й досі працюю на палеолітичних пам'ятках півострова, спочатку під керівництвом, а потім і в тісному співробітництві з Ю. Г. Колосовим.

Написати цей лист мене спонукали два міркування. По-перше, кожен, хто має відношення до досліджень палеоліту Криму в останні роки, якоюсь мірою несе відповідальність за події, що розгорнулися довкола історії недавнього поновлення робіт на печерній палеолітичній стоянці Старосілля. По-друге, історія із Старосіллям — це далеко не приватний конфлікт двох учасників, а момент, в якому, на мій погляд, знайшли відображення більш глибокі і тривожні тенденції. Просто відмовчатися тут неможливо, треба визначити свою позицію, висловити своє бачення того, що коїться та своє ставлення до цього.

Я не буду займати місце в журналі різного роду уточненнями та додатковою інформацією щодо організаційної сторони досліджень палеоліту в Криму в останні роки. Не буду також торкатися і суто наукових та методичних питань, пов'язаних і з колишнім і з поновленим дослідженням Старосілля. Відзначу лише, що найбільш суттєвим серед останніх видається питання достовірного встановлення віку кістяка, знайденого в 50-ті роки. На мій погляд, воно залишається відкритим і може бути вирішеним (якщо може) тільки шляхом датування зразків, узятих безпосередньо із самого кістяка.

Читач, можливо, вже знайомий із ситуацією, що склалася навколо Старосілля на початку 90-х років. І все ж слід, хоча б коротко нагадати передісторію. У 50-ті роки печерна пам'ятка в Старосіллі вивчалася О. О. Формозовим, який пізніше видав за результатами своїх досліджень спеціальну монографію. Пам'ятка виявилася дуже цікавою та цінною з наукової точки зору і отримала, без перебільшення, всесвітню відомість. На початку 90-х років, без повідомлення автора колишніх розкопок, роботи на стоянці були поновлені в рамках спільної українсько-американської програми дослідження палеоліту в Криму (керівники В. П. Чабай (Сімферополь) та Е. Е. Маркс (Даллас). Згодом у американському (Current Anthropology), а нещодавно і в російському (Русская Археология) виданнях з'явилися виступи О. О. Формозова, представників українсько-американської програми та деяких інших фахівців. На жаль, з'ясування обставин, пов'язаних з роботами американських і українських колег на пам'ятці прийняло далеко небажану форму, перетворилося в публічне, до того ж занадто детальне з'ясування взаємовідносин. Був час, коли цього цілком можна було уникнути, проте українсько-американська сторона чомусь визнала за краще цього не робити, зайняла невиправдано жорстку позицію, — і результати цього наочні.

Ситуація, що склалася навколо Старосілля є ненормальною, навіть скандальною, що є абсолютно неприпустимим. Але вона реально існує і отримала досить широкий резонанс. Добре це чи ні? Скоріше добре, оскільки із будь-якого досвіду слід спромогтися дістати урок, тим більше із досвіду неприємного.

Моє ставлення до позиції, що відстоюється новою генерацією кримських палеолітознавців у тандемі з американським колегою, є однозначно негативним. Не у всьому я

згоден і з О. О. Формозовим, який допускає деякі другорядні неточності та, можливо, надмірну (хоча і зрозумілу) емоційність. Але позиція останнього є коректною, інтелегентною та морально обґрунтованою, чого не скажеш про його опонентів. Цілком свідомо останні зайняли «жорстку» позицію, де найбільш переконливими аргументами виявилися не дуже старанно замасковані особисті випадки, часто чи не за межею пристойності, а найулюбленішими прийомами — пересмиккування та неломовленості. У цьому легко пересвідчитися, перечитавши матеріали, надруковані в 37 випуску «Current Anthropology» за 1996 р. Проте нема особливого сенсу заглиблюватися в розбір та облік неточних, невірних, або ж і просто недоброякісних висловлювань, підкріплених посиланнями на закони та приправлених безглуздими спекуляціями політичного та національного характеру. У цьому нема сенсу, оскільки ніякого конструктивного результату тут не досягнеш, а змісл конфлікту, дух та тон аргументації сторін і так добре відомий всім уважним читачам.

Лише кілька зауважень.

На початку робіт спільної україно-американської програми йшлося про установку в профілі відкладів Старосілля кількох спеціальних датчиків для з'ясування за допомогою одного із сучасних методів абсолютного віку мустьєрських шарів стоянки. Але в подальшому ці роботи перетворилися в досить масштабні, як для палеолітичних стоянок, розкопками яких, фактично, керував американський професор Е. Е. Маркс. Чому ж з кількох десятків пам'яток півострова колега з Далласу вибирає Старосілля? Ясно, що можна навести чимало наукоподібних причин, які обґрунтовують необхідність поновлення робіт на стоянці. Проте занадто вже прозорими є і «загальні» міркування, виходячи з яких серед раніше досліджуваних пам'яток саме Старосілля було відібране об'єктом нових розширених робіт: досліджувати такі відомі та в ряді моментів гостро полемічні пам'ятки як Старосілля задача почесна, відповідальна, та, звичайно, престижна. На думку керівників спільної програми, вітчизняні палеолітознавці не мають й навряд чи в найближчому майбутньому наберуть достатній досвід та знання для дослідження таких пам'яток, ну а оскільки роботи на Старосіллі, як вони наполягають, потребували негайного поновлення, то саме тому цією відповідальною та почесною справою зайнявся американський професор.

У запалі підготовки до розкопок та очікування нових відкриттів В. П. Чабай та Е. Е. Маркс «забули» хоча б сповістити про свої плани колишнього дослідника стоянки.

Як до цього ставитися? Хай кожен сам відповідь собі на такі питання. Якщо відомо, що колишній дослідник стоянки, авторитетний фахівець у багатьох галузях вивчення первісності, в тому числі і в палеолітознавстві, дякувати Богу, живий та здоровий, хіба б не було науково-етичним, природним, людським та, нарешті, елементарно ввічливим вчинком — сповістити його про свої плани та задуми? Якщо ви дійсно бажаєте розібратися в наукових проблемах, пов'язаних з пам'яткою, хіба не корисним буде для вас спілкування з вашим попередником, його досвід та спосереження? Здавалося б, відповіді на ці питання однозначні та цілком зрозумілі.

Керівники спільної програми не хотіли ні сповістити попередника про свої роботи, ні залучити його досвід. Чому? Тому, що необізнані з ввічливістю, чи тому, що їх, по великому рахунку, не дуже й цікавить наукова сторона вивчення пам'ятки?

І ще одне зауваження. Позиція, зайнята новими дослідниками Старосілля в «дискусії навколо Старосілля» є задекларованою лозунгом «найкращий спосіб захисту — напад», що, як на мене, вочевидь свідчить про вихідну невпевненість у своїй правоті. Як чинять, якщо совість підказує, що ти не правий? Або прислухаються до неї, або ж намагаються її приглушити. Відкрито визнати свою неправоту важко, та й чи виразно усвідомлюється вона? І ось знайдено «чудовий» вихід: зробити опонента «чорненьким», а разом і самим повітлити на його тлі. А тут уже все годиться: пиши — папір стерпить. Наведу лише один приклад. Кожному відомо, що після робіт на пам'ятці, особливо розташованій (як Старосілля) в межах населеного пункту, обов'язково потрібно якісно захистити стіни розкопу. Як же тоді розцінювати опублікований вислів В. П. Чабая про те, що О. О. Формозов законсервував зріз відкладів на стоянці для того, щоб уникнути викриття своїх фальсифікацій (?!).

Відділ палеоліту Кримської філії Інституту археології НАН України намагається утвердитися як передовий центр палеолітичних досліджень. Хіба це є недоцільним? Авжеж, ні. Таке бажання цілком нормальне і його слід тільки вітати. Тим більше, що підстави для таких намагань є: цікаві пам'ятки, непогано підготовлені фахівці.

Проте чи вірний шлях обрано для досягнення цієї цілком благородної мети: шлях активної міфотворчості на найрізноманітніші сюжети (наприклад, на тему «молодий колектив дослідників, що героїчно відстоює свої права від зазіхань Києва та Москви»), шлях замовчування та зневаги до наукового вкладу попередників, створення жорстких умов для роботи колег, «відштовхування» вчителів, шлях скандалів? Шлях скандалів, можливо, є бажаним для поп-зірок, але чи бажаний він у науці?

Чи буде успіх на цьому шляху? Скажуть: буде, і вже є. Так, дійсно, дослідницькі роботи проводяться, колег можна привітати з виходом якісно надрукованого першого тому із задуманої серії по палеоліту Криму, яка підсумовує зусилля спільної з іноземними спеціалістами програми. Але якщо взяти до уваги, в якій атмосфері проходили ці роботи, згадати хоча б моральні витрати історії із Старосіллям, не кажучи вже про інші великі та малі «історії», співвіднести заплачену ціну, біжучі та майбутні наслідки цієї «проплати» з отриманим результатом, — стає зрозумілим, що ніякий це не успіх.

Реальний успіх лише в тому, що життєздатне, — що проростає в майбутнє. Так викликають школи, спадкоємність між поколіннями вчених. А що може прорости у того, хто сіє вітер?

«Успіх за будь-яку ціну» — тезис вельми і вельми сумнівний, хоча комусь, можливо, він і здається привабливим. «Переможців не судять» — трагічна помилка. Можливо, це коли-небудь стане зрозумілим і тому, кому сьогодні здається позбавленим сенсу.

Висока оцінка особистих досягнень, очевидно, нормальна та необхідна для роботи в науці. Але ж не можна переходити межу, за якою ти вже нікого не помічаєш довкола себе, перетворюючись в самодостатнє «єго», яке вже не розрізняє, куди ступає нога, чи то на камінь, чи то на голову попередника. Не слід забувати про те, що всі ми, люди різного віку, життєвого досвіду та наукового положення — колеги, «спів-працівники» в загальній справі, а не метушливі накопичувачі особистих успіхів за будь-яку ціну.

Хто все ж таки виграв у результаті конфлікту довкола Старосілля?

На мій погляд — ніхто, а програли всі. Молоді кримські колеги продемонстрували майже всьому світові, а заразом й виховуваній ними зміні, як можна і, на їх погляд, необхідно поводити себе по відношенню до вчителів, попередників і колег. Старше покоління (і київські і московські представники) продемонструвало своє безсилля перед наступаючою, не в міру енергійно працюючою ліктями, молоддю. А чи можна бути на рівних, коли одна сторона волає про елементарно цивілізовані взаємовідносини, а інша, схоже, навіть і не підозрює про те, що такі взаємовідносини можливі, бажані і набагато продуктивніші з усіх боків?

Уявімо собі: пройнуть роки, і що ж у зв'язку із Старосіллям знайде в нашій спадщині майбутній історіограф досліджень палеоліту в Криму? На диво подібні головні висновки в роботах дослідників пам'ятки, хоча й розділених десятиріччями і вважаємих опонентами? Історію скандалу, який негативно зарекомендував українських палеолітознавців 80—90 років уже й (на жаль) в очах сучасників?

Шлях конфронтації веде в тупик. Слід своєчасно опам'ятатися, усвідомити це і зійти з дороги, що веде в нікуди. По великому рахунку, біжучі успіхи в рішенні тих або інших наукових проблем — не найголовніше в науці. Куди важливішим є її дух. А тут лише дві альтернативи: доброзичливе співробітництво або конкуренція з усіма ознаками зоологічної патології.

Який же урок? Історія із Старосіллям вже сталася, зробленого не повернеш, час іде і ситуацію виправити, навіть за умови взаємної доброї волі, стає все важче. Потрібно хоча б усвідомити те, що ставлення до колег, продемонстроване новою генерацією кримських та представниками американських палеолітознавців, є неприпустимим та заслуговує на осуд. Подібні історії ні в якому разі не повинні повторюватися.

В. М. Степанчук

к. і. н., старший науковий співробітник
відділу археології кам'яного віку
Інституту археології НАН України
Київ
2. 06. 1998.